

Nikola Vojnović

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
E-mail: nvojnov@unipu.hr

PROBLEMATIKA IMPLEMENTACIJE TEMELJNIH INDIKATORA ODRŽIVOG TURIZMA U HRVATSKIM OPĆINAMA I GRADOVIMA

UDK / UDC: 338.48:504.03(497.5)

JEL klasifikacija / JEL classification: L83, Q01

Prethodno priopćenje / Preliminary communication

Primljeno / Received: 11. veljače 2014. / February 11, 2014

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 10. lipnja 2014. / June 10, 2014

Sažetak

U radu se ispituje i utvrđuje mogućnosti primjene temeljnih ekoloških, sociokulturnih i ekonomskih indikatora održivog turizma, kao načina monitoringa hrvatskih turističkih regija i pripadajućih općina i gradova, a uvažavajući glavne kriterije relevantnosti, izvodljivosti (dostupnosti), vjerodostojnosti, jasnoće i usporedivosti. U radu se koristilo analizom i komparacijom metodologije, smjernica i prijedloga za implementaciju temeljnih indikatora održivog turizma Svjetske turističke organizacije (UNWTO), Europske Unije i drugih organizacija te odabrani znanstveni radovi nastali kao pokušaj interpretacije i konkretizacije indikatora u Hrvatskoj, kao i europskim turističkim regijama koje su po geografskim i turističkim obilježjima slične Hrvatskoj. Ispitivanjem ključnog kriterija dostupnosti službenih statističkih pokazatelja na prostoru Hrvatske utvrđeno je da se pojedini temeljni indikatori ne mogu koristiti u monitoringu održivog turizma na prostornoj razini općina i gradova. Glavni razlozi su nedostatno službeno statističko praćenje dijela pojava i procesa u turizmu na razini općina i gradova, teritorijalno-upravna organizacija i mreža turističkih zajednica, neusklađenost, neujednačenost i zastarjelost podataka nadležnih ustanova potrebnih za izradu indikatora. U svrhu monitoringa na području unutrašnje Istre izdvojeno je 14 indikatora za čiju su izradu podaci najvećim dijelom prikupljeni od lokalnih organizacija i ustanova. Na sadašnjoj razini dostupnosti podataka u hrvatskim općinama i gradovima moguće je samo djelomičan i ograničen monitoring temeljnim indikatorima održivog turizma.

Ključne riječi: održivi turizam, indikatori, monitoring, Hrvatska, općine i gradovi

1. UVOD

Razvoj masovnog, ljetnog odmorišnog turizma na Sredozemlju u proteklih pedeset godina ostvarivao je i ostvaruje, uz svekolike pozitivne učinke na prostorni i društveno-gospodarski razvoj, niz štetnih posljedica na okoliš, stanovništvo i gospodarstvo receptivnih regija. Takve su negativne tendencije uočene u Hrvatskoj te podvrgnute znanstvenoj kritici (Alfier, 1994.) i prije izvješća Brundtlandina povjerenstva Ujedinjenim narodima 1987. godine (UN, 1987.) koje se smatra prijelomnim događajem u implementaciji ideje održivog razvoja (Hall i Lew, 1998.).

Pojava i širenje negativnih učinaka prouzročenih masovnim turističkim kretanjima potakla je međunarodne i nacionalne organizacije te znanstveno-istraživačke ustanove i pojedince na promišljanje i konkretne projekte kako bi uspostavili stalni sustava monitoringa turizma. Kao jedno od sredstava monitoringa čija bi svrha bila rano uočavanje, praćenje, prevencija te prijedlog mjera za ublažavanje negativnih utjecaja turizma predloženi su indikatori održivog turizma (UNWTO, 1993., 1996., 2004.). Njihova primarna namjena bila bi da služe kao sredstvo prezentiranja ključnih informacija potrebnih za donošenje odluka u upravljanju turističkom destinacijom (Kozić i Mikulić, 2011.).¹ Osim toga, uspostava sustava indikatora održivog turizma bila je nužna jer predloženi i naknadno više puta revidirani indikatori održivog razvoja Ujedinjenih naroda nisu posebno izdvajali turizam kao aktivnost ili djelatnost (Ceron i Dubois, 2003.).

Vodeću ulogu u istraživanju, organiziranju, razvijanju i implementaciji indikatora održivog turizma ima Svjetska turistička organizacija (UNWTO) koja je u tu svrhu od 1992. periodično objavljivala priručnike s listama temeljnih i dopunskih indikatora te opširnim pojašnjenjima s obzirom na geografske, ekonomske, razvojne i druge različitosti destinacija (UNWTO, 1993., 1996., 2004.). Upravo zbog kvalitetnije implementacije, a s obzirom na spomenute različitosti među regijama, liste indikatora su aplicirane u različitim destinacijama kroz radionice i studije slučaja.² Osim UNWTO-a, u izradu, predlaganje i implementaciju indikatora uključio se Europski statistički ured s vlastitom modificiranom listom koja je uključivala formule za izračunavanje pojedinih indikatora te moguće izvore podataka (EUROSTAT, 2006.). Po sličnim obrascima razvile su se nacionalne liste s prijedlozima indikatora za države ili dijelove država (Miller i Twinning-Ward, 2005.).

U znanstvenim radovima i publikacijama najopsežniju listu indikatora koja se zbog sličnosti geografskih obilježja može primijeniti u hrvatskim turističkim regijama, predložili su na primjerima mediteranskih destinacija

¹ Turistička destinacija je mjesto, regija ili zemlja intenzivnog okupljanja turista zbog različitih koristi koje im ona pruža, a mora biti dovoljna privlačna i opremljena za prihvata i boravak turista (Mikačić, 2005.).

² Prve pilot-studije aplicirane su u Kanadi, Meksiku, Nizozemskoj, SAD-u i Argentini (UNWTO, 1996.). Kasniji projekti su obuhvatili Antarktiku, Argentinu, Australiju, Cipar, Čile, Francusku, Gvatemalu, Hrvatsku, Indiju, Južnu Afriku, Kanadu, Karibe, Mađarsku, Meksiko, SAD, Samou, Španjolsku, Šri Lanku, Tunis i Ugandu (UNWTO, 2004.). Nakon 2004. godine projekti se šire i primjenjuju u drugim dijelovima svijeta.

Farsari i Prastacos (2000., 2001.) te na razini konceptualnog prijedloga Coccossis i Mexa (2004.). Najpreciznija razrada koristeći se sinteznim indikatorima održivog turizma provedena je za španjolske obalne regije (Blancas, González, Lozano-Oyola i Pérez, 2010.). Svi spomenuti autori vrlo su jasno u svojim pokušajima primjene u konkretnom turističkom prostoru izdvojili ekološku (okolišnu), ekonomsku i sociokulturnu skupinu indikatora prema tri sastavnice (dimenzije)³ prostora s kojima je turizam u neposrednoj interakciji: prirodna osnova (okoliš), stanovništvo i gospodarstvo (Wellford, Ytterhus i Eligh, 1999.; Swarbrooke, 1999.; Hall, 2008.).

Predmet istraživanja ovog rada su temeljni ekološki (okolišni), ekonomski i sociokulturni indikatori kao način monitoringa održivog turizma u receptivnim turističkim regijama i pripadajućim destinacijama te mogućnost njihove implementacije u monitoringu općina i gradova Republike Hrvatske.

Glavni cilj rada je ispitati i utvrditi mogućnost primjene temeljnih indikatora održivog turizma u hrvatskim turističkim regijama ispitivanjem njihove izvodljivosti u monitoringu na prostornoj razini općina i gradova. Poseban naglasak u istraživanju je provjeriti koliko su predloženi temeljni indikatori održivog turizma provedivi u izradi prostorno-planske i razvojne dokumentacije općina i gradova te može li se uz pomoć njih provesti monitoring održivog turizma koristeći se dostupnim službenim statističkim podacima, ponajprije Državnog zavoda za statistiku.

U tu svrhu uvažena su dosadašnja iskustva međunarodnih organizacija objavljena u metodologijama, smjernicama, priručnicima, sažecima radionica, studijama slučaja i drugim publikacijama te analizirani relevantni znanstveni radovi s tematikom indikatora održivog turizma čiji se rezultati mogu djelomično ili u potpunosti implementirati u hrvatskim općinama i gradovima. Konačno, praktična primjena indikatora ispitana je monitoringom 24 općine i grada unutrašnje Istre.

2. TEORIJSKI OKVIR I METODOLOŠKE NAPOMENE

Među brojnim definicijama održivog turizma koje su objavljene u posljednjih 25 godina za ovo istraživanje najprikladnija je ona koju je predložio Institut za turizam iz Zagreba. Prema toj definiciji održivi je turizam onaj koji može opstati tijekom duljeg razdoblja jer ne uzrokuje degradaciju okoliša, nego ostvaruje korist u ekonomskom, ekološkom, društvenom i kulturnom okruženju u kojem se odvija (Carić, 2006.). Slična pojašnjenja i definicije predložili su drugi domaći i strani autori (Butler, 1993.; Magaš i Smolčić-Jurdana, 1999.; UNWTO, 2001., prema Liu 2003.; Vukonić i Čavlek, 2003.).

³ Hall (2008.) izdvaja tri kategorije, odnosno dimenzije turizma: okolišnu ili dimenziju prirodnih resursa, ekonomsku i sociokulturnu.

Sukladno ovoj definiciji i trima sastavnicama (dimenzijama) s kojima je turizam u neposrednoj interakciji: prirodna osnova (okoliš), stanovništvo i gospodarstvo, definirani su indikatori održivog turizma te podijeljeni u tri skupine. Indikatori održivog turizma su mjerila prisutnosti i veličine određene aktualne pojave, znakovi buduće situacije ili problema, mjerilo rizika ili moguće potrebe za djelovanjem te sredstva identifikacije i mjerenja rezultata našeg djelovanja. Indikatori su skupovi informacija koji su formalno odabrani da bi mjerili promjene važne za razvoj i upravljanje turizmom. Pri odabiru indikatora održivog turizma nužno je poštovati kriterije relevantnosti, izvodljivosti (dostupnosti), vjerodostojnosti, jasnoće i usporedivosti. Relevantnost znači da određeni indikator osigurava adekvatnu informaciju i odgovor za određeni ishod. Izvodljivost (dostupnost) se odnosi na načine i mogućnosti prikupljanja određenih podataka ili informacija. Vjerodostojnost informacije i pouzdanost za korisnika ovisi o vjerodostojnosti davatelja podataka koji će poslužiti za izradu indikatora održivog turizma. Jasnoća je kriterij koji označava razumljivost podataka i informacija korisniku s obzirom na njegova znanja i vještine o samom indikatoru. Usporedivost je kriterij kojim se prikazuju promjene tijekom vremena te rezultati po kojima se mogu usporediti slične regije, destinacije ili jedinice lokalne samouprave (Manning, 1999.; UNWTO, 2004.).

Prvu skupnu indikatora održivog turizma čine oni koji ispituju interakciju i utjecaj turizma na prirodnu osnovu ili okoliš, odnosno ekološku održivost turizma. U znanstvenoj literaturi i publikacijama međunarodnih organizacija nazivaju se okolišni, ekološki, fizičko-ekološki, abiotičko-ekološki ili prirodni. Drugoj skupini indikatora je svrha mjerenje i procjena značaja koju turizam ima za lokalno gospodarstvo i to kroz utjecaje na dohodak, zapošljavanje, investicije te prihode proračuna jedinica lokalne samouprave. Ova skupina indikatora naziva se ekonomska, ekonomsko-turistička ili socioekonomska. Treću skupinu čine indikatori koji mjere utjecaj na lokalnu zajednicu, odnosno stanovništvo receptivne turističke regije, uključujući i utjecaj turizma na materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu te kulturu života i rada. Nazivaju se sociokulturni ili društveni (socijalni) indikatori.

Rad se metodološki zasniva na prikupljanju i analizi odabranih stručnih i znanstvenih radova, odnosno publikacija međunarodnih i nacionalnih organizacija, znanstvenika ili ustanova s tematikom indikatora održivog turizma. Pri selekciji su prednost imali radovi koji su sveobuhvatno razmatrali sve tri skupine indikatora s naglaskom na radove čiji su prostor istraživanja hrvatske destinacije ili destinacije sa sličnim turističko-geografskim obilježjima. Na taj način su odlukom istraživača izostavljene studije za one destinacije koje imaju nedovoljno sličnosti s hrvatskim prostorom. Također je prednost dana temeljnim indikatorima koji mjere određeno područje unutar svake od tri skupine u odnosu na pomoćne ili dopunske.⁴ Indikatori predloženi u analiziranim publikacijama

⁴ Temeljni indikatori (*Baseline indicators*) prema UNWTO (2004.) mjere opću pojavnost nekog obilježja. Primjerice, ekološki indikator zaštićena priroda mjeri udio zaštićene prirode u ukupnoj površini određene regije ili

provjereni su na način da se ispitala njihova izvodljivost (dostupnost) na prostoru Republike Hrvatske i to tako da su procijenjeni provedivim, djelomično provedivim ili neprovedivim s obzirom na javno objavljene i dostupne službene statističke podatke. Konačno, u svrhu testiranja aplikativne vrijednosti indikatora održivog turizma u razdoblju 2009. – 2012. proveden je monitoring na prostoru 24 općine i grada unutrašnje Istre. Odabrana regija u etapi je uključivanja u životnom ciklusu destinacije, a nalazi se u turistički najrazvijenijoj hrvatskoj županiji pa se odabir može smatrati opravdanim.

Kao prostorna razina za uspostavu monitoringa indikatorima održivog turizma odabrane su općine i gradovi iz više razloga. Prvo, hrvatski je turizam izrazito prostorno koncentriran na uski obalni pojas i to s najvećim intenzitetom turističkih dolazaka i noćenja u ljetnim mjesecima (Ivandić, Telišman-Košuta, Čorak, i Krešić, 2006.). Izdvajanje podataka potrebnih za oblikovanje indikatora održivog turizma na razini hrvatskih županija ne bi dalo jasnu sliku prostorne koncentracije turizma u obalnom prostoru. Naime, na taj bi način bila onemogućena usporedba turističkog razvoja unutrašnjih i obalnih dijelova primorskih županija te diversifikacija destinacija unutar pojedine županije s obzirom na implementaciju održivog turizma.⁵ Drugo, u Republici Hrvatskoj postoji više od 45 godina tradicije statističkog praćenja turizma na prostornoj razini općine, grada ili turističkog mjesta koju provodi Državni zavod za statistiku (DZS), i to u publikacijama *Turizam* i *Turizam u primorskim gradovima i općinama*, a koja se kao statistička izvješća objavljuju jednom godišnje, kao i priopćenja o broju turističkih dolazaka i noćenja na mjesečnoj razini. Konačno, aplikacija monitoringa održivosti turizma odabranim temeljnim indikatorima ima širi značaj i vrijednost samo ako se implementira u prostorno-planske i razvojne dokumente jedinica lokalne samouprave, odnosno općina i gradova. To posebice dolazi do izražaja u nekim priobalnim hrvatskim destinacijama u kojima turizam uz pozitivne, ostvaruje i negativne učinke na okoliš, stanovništvo i gospodarstvo.

3. EKOLOŠKI (OKOLIŠNI) INDIKATORI

Ekološkim indikatorima provodi se monitoring ekološke održivosti turizma, odnosno mjeri se interakcija turizma i okoliša (prirodne osnove). Analizom relevantnih publikacija izdvojeni su temeljni ekološki indikatori: *zaštićena priroda*, *vrednovanje i zaštita obale i kupališta*, *potrošnja i zaštita pitke vode*, *opterećenost prostora turizmom*, *otpadne vode*, *komunalni otpad te potrošnja energije i emisija plinova*. Utvrđeno je da su samo dva indikatora u potpunosti provediva u svrhu monitoringa održivog turizma, a ostali su djelomično provedivi (Tablica 1.).

države. Iz tog indikatora mogu se izdvojiti pomoćni ili dopunski indikatori poput udjela pojedinih kategorija kao što su strogi rezervati, nacionalni parkovi, parkovi prirode i slično.

⁵ Među hrvatskim primorskim županijama jedino Istarska i Primorsko-goranska županija imaju u svim općinama i gradovima smještajne kapacitete (Curić, Glamuzina i Opačić, 2012.). Ilustrativan je primjer Ličko-senjske županije u kojoj općine i gradovi bez izlaza na more ostvaruju približno polovicu turističkih dolazaka. Ponajprije zbog Nacionalnog parka Plitvička jezera.

Tablica 1.

Temeljni ekološki indikatori i dostupnost u Hrvatskoj na razini općina i gradova

Indikator	Izbor relevantne literature i izvora	Dostupnost u Hrvatskoj	Ocjena provedivosti u Hrvatskoj
Zaštićena priroda	UNWTO (1993.; 2001.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.); AZO (2009.)	Županijske ustanove za zaštitu prirode, Prostorni planovi općina i gradova, DZS, Turističke zajednice	Provediv
Vrednovanje i zaštita obale i kupališta	UNWTO (1993., 1996.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EEA (2013); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); AZO (2009.); Blancas i sur. (2010.); Lončar (2010.)	Županijski zavodi za prostorno uređenje i zavodi za javno zdravstvo, DZS, Turističke zajednice	Djelomično provediv
Potrošnja i zaštita pitke vode	UNWTO (1996., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.); AZO (2009.); Slavuj, Čanjevac i Opačić (2009.); Blancas i sur. (2010.)	Lokalni vodovodi, DZS (podatci o broju stanovnika; turistički podatci)	Djelomično provediv
Opterećenost prostora turizmom	UNWTO (1993., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EEA (2013); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.); Slavuj i sur. (2009.); Opačić i Mikačić (2009.); AZO (2009.); Castellani i Sala (2010.); Lončar (2010.)	DZS, DGU, Županijski zavodi za prostorno uređenje, Turističke zajednice	Provediv
Otpadne vode	UNWTO (2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya	Komunalna poduzeća, DZS, Turističke zajednice	Djelomično provediv

	(2006.); Roberts i Tribe (2008.); Blancas i sur. (2010.)		
Komunalni otpad	UNWTO (2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); Roberts i Tribe (2008.); AZO (2009.); Slavuj i sur. (2009.); Lončar (2010.); Blancas i sur. (2010.)	Komunalna poduzeća, DZS, Turističke zajednice	Djelomično Provediv
Potrošnja energije i emisija plinova	UNWTO (1993., 1996., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EEA (2013); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.); Lončar (2010.); Blancas i sur. (2010.); Grofelnik (2010., 2012.)	Poduzeća za opskrbu energijom, DZS, Turističke zajednice	Djelomično provediv

AZO=Agencija za zaštitu okoliša, DZS=Državni zavod za statistiku, DGU=Državna geodetska uprava, EEA=Europska agencija za okoliš, EK=Europska komisija, EUROSTAT=Statistički ured Europske Unije, UNWTO=Svjetska turistička organizacija

Temeljni indikator *zaštićena priroda* predložile su međunarodne (UNWTO i EUROSTAT) i hrvatske institucije (AZO), a primijenjen je u nekoliko znanstvenih radova relevantnih za hrvatski prostor. Kao način vrednovanja ovog indikatora većina radova predlaže udio površina zaštićene prirode u ukupnoj površini istraživanog područja, dok Laimer i Öhlböck (2004.) izdvajaju gustoću posjetitelja po jedinici površine zaštićene prirode. Ovaj se temeljni indikator može ocijeniti provedivim, jer postoji javno dostupna informacija o površinama i udjelima zaštićene prirode na razini općina i gradova u prostornim planovima ili dokumentacijama županijskih ustanova za zaštitu prirodne baštine, premda DZS takve podatke ne objavljuje.

U provedive temeljne ekološke indikatore spada *opterećenost prostora turizmom* koji se pod određenim uvjetima može primijeniti kao ekonomski i sociokulturni indikator.⁶ U hrvatskoj se recentnoj literaturi koristio broj postelja i turističkih noćenja (Lončar, 2010.) te turističkih operativni indikator kao mjera prostorne koncentracije (Opačić i Mikačić, 2009.; Slavuj i sur. 2009.). Provedivost ovog indikatora u Hrvatskoj proistječe iz činjenice da podatke o

⁶ Prostorna koncentracija turizma je i ekonomski indikator prihvatiti li se činjenica da je turistička postelja komercijalna kategorija. Također, uzmu li se u obzir ostvarena turistička noćenja u odnosu na lokalno stanovništvo može se koristiti u procjeni sociokulturne održivosti turizma.

broju stanovnika i turističkom prometu (postelje, dolasci i noćenja) objavljuje DZS, a o površini općina i gradova Državna geodetska uprava (DGU).

Ostali temeljni ekološki indikatori turizma samo su djelomično provedivi na prostornoj razini hrvatskih općina i gradova. Za indikator *vrednovanje i zaštita obale i kupališta* potrebna je ukupna duljina obale po općinama i gradovima te duljina iskoristiva za kupališni turizam i drugu priobalnu rekreaciju. Takvi bi podaci morali biti uključeni u županijske prostorne planove, što nije slučaj, pa je implementacija ovog indikatora znatno otežana. Alternativa je korištenje daljinskih istraživanja u mjerenju duljine obale. Procjena u kojoj mjeri kupališni turisti onečišćuju obalu ili pospješuju destruktivne egzogeomorfološke procese iziskuje detaljna i skupa terenska istraživanja ograničene aplikativnosti u monitoringu.

Premda za temeljne indikatore *potrošnja i zaštita pitke vode, otpadne vode, komunalni otpad te potrošnja energije i emisija plinova* postoje detaljne preporuke, način izračunavanja (EUROSTAT, 2006.) i pokušaji primjene u receptivnim regijama (Choi i Sirakaya, 2006.; Slavuj i sur., 2009.; Blancas i sur., 2010.; Lončar, 2010.; Grofelnik, 2010., 2012.), implementaciju na razini hrvatskih općina i gradova otežava ili potpuno onemogućava javna dostupnost podataka kojima raspoložu lokalni vodovodi, komunalna i poduzeća za opskrbu energijom. Nadalje, za uspješni monitoring potrebno je turistički promet i kapacitete iskazati na razini naselja pojedine općine i grada, što se ne objavljuje u publikacijama DZS-a, već se moraju posebno zatražiti od teritorijalno nadležnih turističkih zajednica.⁷ Na kraju, istraživački problem je način uključivanja i vrednovanja postelja i turističkog prometa u vikendicama (kućama za odmor) koje u smještajnim kapacitetima hrvatskih priobalnih općina i gradova imaju značajne udjele (Opačić, 2012.).

4. EKONOMSKI INDIKATORI

Ovoj je skupini indikatora svrha ocjena razvijenosti i značaja turizma u receptivnoj regiji, njegovom doprinosu gospodarstvu i zajednici kroz utjecaj na zapošljavanje, investicije te prihode proračuna na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Primarno se indikatorima ne procjenjuje održivost turizma s aspekta odnosa prihoda i rashoda u poslovanju pojedinačnog turističkog poslovnog subjekta. Izdvojeni su temeljni ekonomski indikatori: *zaposlenost u turizmu, potrošnja u turizmu, prihod od turizma, investicije u turizam, porezi od turizma, značaj turizma za lokalno gospodarstvo, sezonalnost te promet i turizam*. S aspekta provedivosti indikatora na prostoru hrvatskih općina i gradova izdvajaju se dva temeljna indikatora koji su potpunosti provedivi, pet djelomično provedivih i jedan koji je neprovediv (Tablica 2.).

⁷ Naselja kao prostorna jedinica u implementaciji indikatora nužni su, primjerice, za izračun udjela broja postelja koje su spojene na kanalizacijsku mrežu i pročistače otpadnih voda u ukupnom broju postelja određene općine i grada.

Tablica 2.

Temeljni ekonomski indikatori i dostupnost u Hrvatskoj na razini općina i gradova

Indikator	Izbor relevantne literature i izvora	Dostupnost u Hrvatskoj	Ocjena provedivosti u Hrvatskoj
Zaposlenost u turizmu	UNWTO (1993., 1996., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Miller (2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); Roberts i Tribe (2008.); Blancas i sur. (2010.)	DZS	Djelomično provediv
Potrošnja u turizmu	EEA (2013); UNWTO (1993., 1996., 2004.); Farsari i Prastacos (2001.); Coccossis i Mexa (2004.); AZO (2009.); Blancas i sur. (2010.)	Anketa, Institut za turizam	Djelomično provediv
Prihod od turizma	UNWTO (1993., 1996., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Miller (2001.); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); AZO (2009.)	—	Neprovediv
Investicije u turizam	Coccossis i Mexa (2004.); Choi i Sirakaya (2006.); Roberts i Tribe (2008.); Blancas i sur. (2010.)	Županijske gospodarske komore, Općine i gradovi	Djelomično provediv
Porezi od turizma	Farsari i Prastacos (2000.); Coccossis i Mexa (2004.); Choi i Sirakaya (2006.); Opačić (2008.)	Ministarstvo financija, općine i gradovi	Djelomično provediv
Značaj turizma za lokalno gospodarstvo	Farsari i Prastacos (2000.; 2001.); Andriotis (2006.); Castellani i Sala (2010.); AZO (2009.); Glamuzina (2011.)	DZS, Turističke zajednice	Provediv
Sezonalnost	Farsari i Prastacos (2000., 2001.); UNWTO (2001., 2004.); Coccossis i Mexa (2004.); Blancas i sur. (2010.)	DZS, Turističke zajednice	Provediv
Promet i turizam	UNWTO (2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EEA (2013); EK (2013); EUROSTAT (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.)	Anketa, Institut za turizam	Djelomično provediv

AZO=Agencija za zaštitu okoliša, DZS=Državni zavod za statistiku, EEA=Europska agencija za okoliš, EK= Europska komisija, EUROSTAT=Statistički ured Europske Unije, UNWTO=Svjetska turistička organizacija

U provedive temeljne ekonomske indikatore spadaju *značaj turizma za lokalno gospodarstvo* i *sezonalnost*. Prvi se može procijeniti uz pomoć prilagođenog lokacijskog kvocijenta za turizam, koji je jedno od mjerila prostorne distribucije određene gospodarske djelatnosti, odnosno stupnja njezine koncentracije u općini ili gradu u odnosu prema većoj cjelini.⁸ Aplikacija ovoga temeljnog ekonomskog indikatora provedena je na primjerima Krete (Andriotis, 2006.) i srednjodalmatinskih otoka (Glamuzina, 2011.), koristeći broj postelja i broj stanovnika, a modificirana verzija indikatora koristeći odnos broja noćenja i stanovnika, na prostoru talijanskih Alpa (Castellani i Sala, 2010.). Podaci o stanovništvu općina, gradova i županija te broju postelja dostupni su, a objavljuje ih DZS. Broj postelja može se pribaviti i od lokalne turističke zajednice. Temeljni ekonomski indikator *sezonalnost* dostupan je, jer DZS redovito izdaje mjesečna priopćenja o dolascima i noćenjima turista po regijama, županijama, općinama i gradovima, a iste podatke na zahtjev daju teritorijalno nadležne turističke zajednice.

Djelomično provedivi temeljni ekonomski indikatori su *zaposlenost u turizmu*, *potrošnja u turizmu*, *investicije u turizam*, *porezi od turizma* te *promet i turizam*. Glavna prepreka u potpunoj provedivosti indikatora *zaposlenost u turizmu* proistječe iz obilježja hrvatskog turizma prema kojem turističke djelatnike ne zapošljavaju samo pravne osobe registrirane za tu djelatnost. Broj zaposlenih prema djelatnostima koje zapošljavaju pravne osobe na razini općina i gradova objavljuje su u publikaciji DZS-a *Zaposlenost i plaće*. Međutim, u zapošljavanju u turizmu sudjeluju i drugi poslodavci koje službena statistika ne prati poput obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, pravnih osoba koje nisu primarno registrirane kao turističko-ugostiteljske, zadruga, obrtnika te pojedinaca. Dodatna poteškoća je da pravna osoba može svoje radnike registrirati u jednoj općini ili gradu, a oni svoju djelatnost obavljati negdje drugdje. Slična metodološka teškoća je kvantificiranje indikatora *investicije u turizam* na razini gradova i općina. Naime, investicije ne potječu samo od trgovačkih društava koja su obveznici poreza na dobit, nego i od dijela obrtnika, obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i pojedinaca, što nije iskazano u statistici nadležnih institucija. Povezano s tim, neka trgovačka društva tijekom realizacije pojedinih projekata mijenjaju konačnu namjenu, što nije vidljivo u dostupnim godišnjim izvješćima ili drugim javno dostupnim dokumentima.

⁸ Ovaj indikator izračunava se tako da se podijeli udjel broja postelja u općini ili gradu u broju postelja županije s udjelom broja stanovnika općine ili grada u broju stanovnika županije. Na taj način dobiveni indeksi mogu se grupirati u tri skupine. Prvoj skupini pripadaju općine i gradovi čije vrijednosti indeksa premašuju 1,00, što znači visok stupanj koncentracije. Drugoj skupini pripadaju općine i gradovi s vrijednostima indeksa manjim od 1,00, odnosno niskom koncentracijom djelatnosti. Indeks 1,00 označava da je djelatnost jednako razvijena kao na nacionalnoj ili županijskoj razini (Andriotis, 2006., Robinson, 1998.). Složeniju tipologiju prema vrijednostima lokacijskog kvocijenta predložio je Feletar (1984.) za industriju Hrvatske, ali se može primijeniti za turizam pa se na taj način općine ili gradovi diferenciraju na one s turizmom u začecima (indeks do 0,399), sa slabije razvijenim turizmom (indeks 0,400 - 0,699), s turizmom blizu županijskog ili državnog prosjeka (0,700 - 0,999), s turizmom oko županijskog ili državnog prosjeka (1,000 - 1,300), sa srednje razvijenim turizmom (1,301 - 1,600), s turizmom kao glavnom gospodarskom granom (1,601 - 2,000) i sa snažno razvijenim turizmom (više od 2,000).

Podaci o strukturi prihoda općinskih i gradskih proračuna po godinama mogu se na zahtjev istraživača pribaviti od Ministarstva financija Republike Hrvatske ili općina i gradova. Među stavkama koje sudjeluju u punjenju lokalnih proračuna, a u kojima sudjeluje turizam su komunalni doprinos, komunalna naknada, porez na kuće za odmor, porez na promet nekretnina i boravišna pristojba (Opačić, 2008.). Osnovni nedostatak koji onemogućuje potpunu provedivost ovog indikatora na razini općina i gradova je taj da se stavke komunalni doprinos, komunalna naknada i porez na promet nekretnina u socioekonomski diversificiranim regijama, gdje je turizam samo jedna od gospodarskih djelatnosti, ne može primijeniti s obzirom da spomenute stavke uplaćuju druge gospodarske grane i stanovništvo.

Indikatore *potrošnja u turizmu i promet u turizmu* se ispituje u istraživanjima Instituta za turizam, ali samo za dio destinacija bez cjelovitog praćenja na prostornoj razini općina i gradova. Stoga su ovi indikatori samo djelomično provedivi. Konačno, indikator *prihodi u turizmu* nije provediv, jer ne postoji jedinstveno i metodološki transparentno statističko praćenje i javno objavljivanje podataka o prihodima od turizma na razini općina i gradova, premda Svjetska turistička organizacija, EUROSTAT i Agencija za zaštitu okoliša⁹ kao i dio znanstvenika takav temeljni indikator predlažu.

5. SOCIOKULTURNI INDIKATORI

Ovi indikatori mjere i utvrđuju odnos i utjecaj turizma na lokalnu zajednicu, odnosno stanovništvo receptivne turističke regije što uključuje i utjecaj turizma na materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu te kulturu života i rada. Analizom su izdvojeni temeljni sociokulturni indikatori: *zaštićena kulturna baština, zadovoljstvo lokalnog stanovništva, zadovoljstvo turista, kriminal i turizam te jezično razumijevanje*.¹⁰ Utvrđeno je da su četiri indikatora provediva, dok je jedan djelomično provediv (Tablica 3.).

⁹ Agencija za zaštitu okoliša u svojoj publikaciji Konačni nacrt nacionalne liste pokazatelja (2009.) predlaže pokazatelj *gospodarski učinci turizma /direktni i indirektni/*, a koji se definira kao pokazatelj kojim se iskazuje veličina ostvarenih prihoda i njegova doprinosa, odnosu udjelu u ukupno stvorenom BDP-u i ukupnoj zaposlenosti. Prema listi, ne postoji obveza izvještavanja, a iz priložene tablice dade se zaključiti da je pokazatelj zamišljen samo na nacionalnoj razini.

¹⁰ Lista temeljnih sociokulturnih indikatora koju predlažu organizacije i znanstvenici svakako je šira, ali se u istraživanjima, posebice onim multidisciplinarnim postavlja pitanje opravdanosti uvrštavanja pojedinih indikatora. Primjerice, broj brakova koje su sklopili rasno ili etnički različiti partneri u receptivnoj regiji u odnosu na nacionalni prosjek ili udjel učenika koji su prekinuli školovanje (Farsari i Prastacos, 2001.; Coccossis i Mexa, 2004.) ne mora biti u značajnijoj korelaciji s (ne)održivošću turizma.

Tablica 3.

Temeljni sociokulturni indikatori i dostupnost u Hrvatskoj na razini općina i gradova

Indikator	Izbor relevantne literature i izvora	Dostupnost u Hrvatskoj	Ocjena provedivosti u Hrvatskoj
Zaštićena kulturna baština	EK (2013); UNWTO (1993., 1996., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.)	Županijski konzervatorski odjeli, Ministarstvo kulture	Provediv
Zadovoljstvo lokalnog stanovništva*	UNWTO (1993., 1996., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Miller (2001.); Coccossis i Mexa (2004.); EUROSTAT (2006.); Choi i Sirakaya (2006.); Laimer i Öhlböck (2007.); Roberts i Tribe (2008.)	Anketa	Provediv
Zadovoljstvo turista	EK (2013); UNWTO (1993., 1996., 2001., 2004.); Farsari i Prastacos (2000., 2001.); Coccossis i Mexa (2004.);	Institut za turizam, anketa	Provediv
Kriminal i turizam	UNWTO (1993., 1996.); Coccossis i Mexa (2004.); Roberts i Tribe (2008.); Blancas i sur. (2010.)	Ministarstvo unutrašnjih poslova – Policijske uprave, Turističke zajednice, DZS	Provediv
Jezično razumijevanje	UNWTO (1993., 1996.); Coccossis i Mexa (2004.); Choi i Sirakaya (2006.)	anketa, Turističke zajednice (struktura gostiju prema državi)	Djelomično provediv

*Uključuje i odnos stalnog i privremenog stanovništva (vikendaša).

DZS=Državni zavod za statistiku, EK=Europska komisija, EUROSTAT=Statistički ured Europske Unije, UNWTO=Svjetska turistička organizacija

Indikator *zaštićena kulturna baština* ocijenjen je provedivim jer postoji javno objavljen registar kulturnih dobara dostupan putem mrežne tražilice Ministarstva kulture Republike Hrvatske i to na prostornoj razini mjesta, općina, gradova i županija. Na taj se način mogu izdvojiti nepokretna, pokretna i nematerijalna kulturna dobra klasificirana u 23 skupine. Dodatno, podaci za ovaj indikator se mogu prikupiti od županijskih konzervatorskih odjela. Indikatorom *zadovoljstvo lokalnog stanovništva* vrednuje se odnos stanovništva prema turizmu u svojoj općini ili gradu. U provedbi ovog indikatora predlaže se terensko anketiranje stanovništva što se može ocijeniti provedivim. Eventualni nedostaci ankete, povezane s utvrđivanjem uzorka anketiranih i diferencijacijom onog dijela stanovništva koje ima izravne koristi od turizma, mogu se otkloniti intervjuiranjem predstavnika lokalnih turističkih zajednica, odnosno općina i gradova te zasebnim anketiranjem vlasnika smještajnih objekata. Slično tome, indikator *zadovoljstvo turista* može se ispitati anketom koju jednim

dijelom provodi Institut za turizam, iako ne u svim općinama i gradovima koji ostvaruju turistički promet. Indikator *kriminal i turizam* je provediv jer se na zahtjev provoditelja monitoringa održivog turizma od nadležne policijske uprave mogu dobiti podaci o počiniteljima kaznenih djela i prekršiteljima javnog reda i mira na razini općina i gradova i to s obzirom na domicilnu državu prijestupnika. Također se ovom statistikom odvajaju strani turisti od onih koji u Hrvatskoj borave zbog posla ili školovanja. Inače se ovi podaci objavljuju na razini policijskih postaja koje se najčešće poklapaju s prostorom nekadašnjih općina.

Indikator *jezično razumijevanje* ocijenjen je djelomično provedivim jer se pokazatelji o državi porijekla turista iskazuju samo za primorske općine i gradove i to samo za dio emitivnog tržišta.¹¹ Alternativa državnoj statistici su detaljni pokazatelji o državi porijekla turista koja se na zahtjev provoditelja monitoringa može pribaviti od županijskih, odnosno gradskih i općinskih turističkih zajednica.

6. PRIMJENA INDIKATORA ODRŽIVOG TURIZMA U MONITORINGU HRVATSKIH TURISTIČKIH REGIJA: PRIMJER OPĆINA I GRADOVA UNUTRAŠNJE ISTRE

Monitoring indikatorima održivog turizma primijenjen je na prostoru 24 općine i grada unutrašnje Istre¹² u razdoblju 2009. – 2012. godine. Uvažavajući podjelu na tri osnovne skupine indikatora te poštujući pet glavnih kriterija Svjetske turističke organizacije, među kojima je odlučujući bio izvodljivost (dostupnost), odabrano je 14 indikatora¹³, i to četiri ekološka, šest ekonomskih i četiri sociokulturna (Tablica 4.) (Vojnović, 2012.).

¹¹ U publikaciji *Turizam u 2012.* (DZS, 2013a.) nema pokazatelja o broju turista prema državi porijekla na razini općina ili gradova, dok se u publikaciji *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2012.* (DZS, 2013b.) iskazuje broj turista iz odabranih država.

¹² Unutrašnju Istru čine gradovi Buje, Buzet i Pazin te općine Barban, Cerovlje, Gračišće, Grožnjan, Kanfanar, Karojba, Kaštelir-Labinci, Kršan, Lanišće, Lupoglav, Motovun, Oprtalj, Pićan, Sveta Nedelja, Sveti Lovreč, Sveti Petar u Šumi, Svetvinčenat, Tinjan, Višnjan, Vižinada i Žminj. Među 24 općine i grada uvršteni su četiri koji imaju izlaz na Jadransko more: grad Buje te općine Barban, Kanfanar i Kršan. Ove četiri upravno-teritorijalne jedinice svrstane su u unutrašnju Istru jer njihovo priobalje, u usporedbi sa susjednim obalnim općinama i gradovima, nije značajnije turistički valorizirano, a težište naseljenosti i društveno-gospodarskog razvoja je u unutrašnjim naseljima.

¹³ Izvorno su indikatori nazvani abiotičko-ekološki, ekonomsko-turistički i sociokulturni (Vojnović, 2012.).

Tablica 4.

Indikatori održivog turizma u općinama i gradovima unutrašnje Istre

Indikatori	Način vrednovanja	Izvori podataka
EKOLOŠKI:		
Zaštićena priroda	Udio (%) površine zaštićene prirode u ukupnoj površini općine/grada	Za ukupnu površinu: DGU; Za površinu zaštićene prirode po općinama i gradovima: Javna ustanova Natura Histrica
Potrošnja pitke vode	Ukupna količina potrošene vode turista u kubičnim metrima	Za broj turista i broj stanovnika: DZS; Za potrošnju vode: tri istarska vodovoda
Otpadne vode	Udio (%) postelja u naseljima s priključkom na kanalizacijsku mrežu u ukupnom broju postelja općine/grada	Za priključke na kanalizacijsku mrežu: Komunalna poduzeća u Istarskoj županiji; Za broj postelja po naseljima: Općinske i gradske turističke zajednice
Komunalni otpad	Udio (%) postelja u naseljima s reciklažnim otocima u ukupnom broju postelja općine/grada	Podaci o reciklažnim otocima po naseljima: Komunalna poduzeća u županiji; Za broj postelja po naseljima: Općinske i gradske turističke zajednice
EKONOMSKI:		
Turistički operativni indikator	Raspon od 1 (najslabija) do 6 (najjača) koncentracija	Podaci o broju postelja i broju stanovnika: DZS
Modificirani indeks važnosti glavnog turističkog središta	Stupanj koncentracije turizma u općini i gradu odnosu na županiju	Podaci o broju postelja i stanovnika: DZS
Specifičan prag noćenja	Odnos noćenja i stanovništva u općini/gradu	Podaci o broju noćenja i broju stanovnika: DZS
Turistički porezi u proračunima općina i gradova	Udjeli (%) boravišne pristojbe i poreza na kuće za odmor u prihodima proračuna općina/gradova	Ministarstvo financija Republike Hrvatske
Investicije trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo	Udjeli (%) investicija trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo u ukupnim investicijama po općinama/gradovima	Hrvatska gospodarska komora - Županijska komora Pula
Zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu	Udio (%) broja zaposlenih u pravnim osobama u turizmu i ugostiteljstvu u ukupnom broju zaposlenih u pravnim osobama po općinama/gradovima	DZS
SOCIOKULTURNI		
Kulturno-povijesna baština	Gustoća registrirane zaštićene kulturno-povijesne baštine po općinama/gradovima	Za broj spomenika: Konzervatorski odjel u Puli Za površinu: DGU
Poznavanje i razumijevanje jezika	Udio (%) turista koji razumiju jezik lokalnog stanovništva ukupnom broju turista	Za detaljnu strukturu gostiju prema državi iz koje dolaze: Turističke zajednice općina i gradova
Opća sigurnost	Udio (%) kaznenih djela i prekršaja protiv javnog reda i mira koje su počinili turisti u ukupnom broju tih delikata	Policajska uprava istarska
Stavovi lokalne zajednice	Stavovi stanovništva, vlasnika smještajnih objekata i predstavnika općine i grada	Anketno istraživanje na mrežnim stranicama; terensko anketiranje i intervjuiranje

DZS=Državni zavod za statistiku, DGU=Državna geodetska uprava

Izvor: Vojnović, 2012.

Temeljni ekološki indikatori koji su se koristili u monitoringu održivog turizma općina i gradova unutrašnje Istre su *zaštićena priroda, potrošnja pitke vode, otpadne vode i komunalni otpad*. U izračunu indikatora *zaštićena priroda* koristili su se prijedlozi Svjetske turističke zajednice (UNWTO, 2001.), Statističkog ureda EU (EUROSTAT, 2006.) i AZO (2009.), a podaci za površinu općina i gradova su prikupljeni s mrežnih stranica Državne geodetske uprave (DGU), dok su podaci o površinama zaštićene prirode po općinama i gradovima zatraženi od nadležne regionalne ustanove *Natura Histrica*. U izračunavanju indikatora *potrošnja pitke vode* koristila se metoda EUROSTAT-a (2006.) za čiju su provedbu potrebni podaci o broju turista i broju stanovnika u jednoj godini što je javno dostupno (DZS), dok je podatke o potrošnji vode bilo potrebno posebnim pisanim zahtjevom zatražiti od tri istarska vodovoda. Potrošnja vode po općinama i gradovima ne objavljuju se u javno dostupnim statističkim izvorima. Za izračun indikatora *otpadne vode i komunalni otpad* koristeći se metodama UNWTO-a (2004.) i prijedlozima istraživača (Farsari i Prastacos, 2001.; Coccossis i Mexa 2004.; Laimer i Öhlböck, 2007.) zatražili su se podaci od sedam lokalnih komunalnih poduzeća i to za otpadne vode i komunalni otpad, a za podatke o broju postelja po naseljima od gradskih i općinskih turističkih zajednica.

U monitoringu održivog turizma unutrašnje Istre koristili su se temeljni ekonomski indikatori: *turistički operativni indikator, modificirani indeks važnosti glavnog turističkog središta, specifičan prag noćenja, turistički porezi u proračunima općina i gradova, investicije trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo te zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu*. Za prva tri indikatora izvori podataka na razini općina i gradova dostupni su i javno objavljeni u publikacijama Državnog zavoda za statistiku i redovito se objavljuju, a u njihovoj izradi koristila se već usvojena metodologija (Andriotis 2006.; Slavuj i sur. 2009.; Opačić i Mikačić 2009.; Castellani i Sala 2010.; Glamuzina 2011.). Ograničenje u monitoringu bilo je izuzimanje vikendica (kuća za odmor) jer se ne može ni grubo procijeniti broj turističkih dolazaka i noćenja u tim objektima na istraživanom prostoru. Indikator *turistički porezi u proračunima općina i gradova* izveden je korištenjem podataka o izvršenju proračuna po stavkama po jedinicama lokalne samouprave koji je na pisani zahtjev dobiven od Ministarstva financija Republike Hrvatske. U izračunu su s obzirom na socioekonomsku diversifikaciju unutrašnje Istre koristila modificirana metodologija koju je predložio Opačić (2008). Indikatorom *investicije trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo* nisu bile obuhvaćene druge skupine investitora, a podaci su u nedostatku službenih statističkih prikupljeni od regionalne gospodarske komore. Za posljednji ekonomski indikator *zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu* podaci se na razini općina i gradova iskazuju u godišnjoj publikaciji DZS-a *Zaposlenost i plaće*, ali samo za pravne osobe. Slično prethodnom indikatoru, ne postoje potpuni podaci o zapošljavanju prema mjestu rada pa se tako monitoringom utvrdilo da općine i gradovi koje imaju hotele nemaju zaposlene u turizmu i ugostiteljstvu što umanjuje objektivnost i pouzdanost statističkog izvora.

U provedbi monitoringa koristili su se temeljnim sociokulturnim indikatorima: *kulturno-povijesna baština, poznavanje i razumijevanje jezika, opća sigurnost, stavovi lokalne zajednice*. Za prvi indikator podaci su prikupljeni od Konzervatorskog odjela u Puli jer u trenutku provedbe monitoringa još nije bio objavljen jedinstveni registar kulturnih dobara na mrežnoj stranici Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Indikator *poznavanje i razumijevanje jezika* omogućen je prikupljanjem podataka o detaljnoj strukturi turista prema državi porijekla od općinskih i gradskih turističkih zajednica u unutrašnjoj Istri. Za indikator *opća sigurnost*, podaci o počinjenim kaznenim djelima i prekršajima protiv javnog reda i mira koje su počinili turisti prikupljeni su uz pisani zahtjev od Policijske uprave istarske, dok na razini državne statistike takvo praćenje delikata ne postoji. Konačno, stavovi stanovništva i vlasnika smještajnih objekata ispitani su anketom, dok je dodatna verifikacija odnosa lokalne zajednice prema turizmu provjerena intervjuima s predstavnicima općina i gradova ili turističkih zajednica.

Monitoring je u konačnici potvrdio da je turizam općina i gradova unutrašnje Istre održiv te da je ova regija u etapi uključivanja u životnom ciklusu destinacije. Nadalje, iskustvo stečeno u monitoringu održivog turizma na prostoru 24 općine i grada unutrašnje Istre u razdoblju 2009. – 2012. pokazalo je da bez kooperativnosti i susretljivosti predstavnika općinskih i gradskih turističkih zajednica, komunalnih poduzeća i vodovoda, lokalne vlasti te županijskih ustanova i službi, monitoring ne bi bio moguć. Naime, podaci spomenutih ustanova i poduzeća koji su ustupljeni u tu svrhu najvećim su dijelom služili za internu uporabu čija svrha nije javno objavljivanje. Zbog toga se može zaključiti da oslonac isključivo na službene statističke publikacije na razini općina i gradova koje periodički objavljuje Državni zavod za statistiku pri provedbi budućih sličnih aplikativnih istraživanja ne bi dao željene rezultate.

7. ZAKLJUČAK

Analiza dostupnosti kao jednog od glavnih kriterija u provedbi monitoringa održivog turizma na prostornoj razini općina i gradova nedvojbeno je ukazala da postoje nedostaci u statističkom praćenju relevantnih pojava i procesa. Osnovni nedostatak je da za izradu temeljnih ekoloških, ekonomskih i sociokulturnih indikatora održivog turizma ne postoje sveobuhvatne, sustavne, redovite i javno dostupne statističke publikacije. U provedbi monitoringa zato je nužna upućenost istraživača na alternativne izvore podataka uz pomoć kojih se kreiraju temeljni indikatori održivog turizma.

Potencijalni monitoring održivog turizma na prostornoj razini hrvatskih općina i gradova mogao bi se u potpunosti provesti koristeći dva temeljna ekološka indikatora, dok bi ostalih pet bilo samo djelomično provedivo. Dva bi temeljna ekonomska indikatora bila potpuno provediva, pet djelomice, a jedan neprovediv. Najizglednija provedba monitoringa bila bi ona sociokulturnim indikatorima jer su četiri indikatora ocijenjena provedivim, dok je jedan djelomice provediv.

Monitoring na prostoru unutrašnje Istre obuhvatio je 24 općine i grada i koristio 14 temeljnih ekoloških, ekonomskih i sociokulturnih indikatora održivog turizma. Monitoring je pokazao da se na prostornoj razini općina i gradova mogu izraditi temeljni indikatori predloženi od međunarodnih organizacija ili znanstvenika. Međutim, većina tih indikatora mogu se realizirati i primijeniti isključivo uz korištenje internih i uz poseban zahtjev pribavljenih podataka od lokalnih i regionalnih organizacija, a manjim dijelom iz publikacija Državnog zavoda za statistiku.

Unatoč poteškoćama pri realizaciji, monitoring indikatorima održivog turizma svakako je potreban u izradi prostornih planova, programa ukupnog razvoja, planova razvoja turizma te drugim strateškim dokumentima općina i gradova. Uočeni nedostaci ne mogu umanjiti značaj monitoringa jer se njime može dati jasnija slika održivosti turizma na istraživanom prostoru. Dodatna je vrijednost monitoringa pružanje relevantnih stručno-znanstvenih informacija stanovništvu turističkih destinacija koje je sve više senzibilizirano na nove projekte u turizmu, osobito za one koji nisu prepoznati i prihvaćeni kao ekološki, ekonomski i sociokulturno održivi.

LITERATURA

- Agencije za zaštitu okoliša (2009). *Konačni nacrt nacionalne liste pokazatelja (NLP)*. Zagreb: AZO.
- Alfier, D. (1994). *Turizam: izbor radova*. Zagreb: Institut za turizam i Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizma.
- Andriotis, K. (2006). Researching the development gap between the hinterland and the coast-evidence from the island of Crete. *Tourism management*, 27(4): 629-639.
- Blancas, F.J.; González, M.; Lozano-Oyola, M.; Pérez, F. (2010). The assessment of sustainable tourism: Application to Spanish coastal destinations. *Ecological indicators*, 10 (2): 484-492.
- Butler, R.W. (1993) Tourism – an evolutionary perspective, u: Nelson, J. G. Butler, R. W. Wall, G. (Ur.). *Tourism and sustainable development: Monitoring, planning, managing*. Waterloo: University of Waterloo.
- Carić, H. (Ur.) (2006). *Održivi turizam u deset koraka: planiranje održivog turizma zasnovanog na baštini i prirodnom nasljeđu*. Zagreb: Institut za turizam i Odraz.
- Castellani, V. i Sala, S. (2010). Sustainable performance index for tourism policy development. *Tourism management*, 31 (6): 871-880.
- Ceron J.P. i Dubois, G. (2003). Tourism and sustainable development indicators: The gap between theoretical demands and practical achievements. *Current Issues in Tourism*, 6 (1): 54-75.
- Choi H.C. i Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism management*, 27 (6): 1274-1289.
- Coccosis, H. i Mexa, A. (2004). Tourism carrying capacity: Methodical consideration. u: Coccosis, H. Mexa, A. (Ur.). *The challenge of tourism carrying capacity assessment: Theory and practice*. Aldershot: Ashgate.
- Curić, Z., Glamuzina, N. i Opačić, V. T. (2012). Contemporary Issues in the Regional Development of Tourism in Croatia. *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1): 19-40.

Državni zavod za statistiku (2013a). *Turizam u 2012. Statističko izvješće 1491*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Državni zavod za statistiku (2013b). *Turizam u primorskim gradovima i općinama u 2012. Statističko izvješće 1492*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

European environmental agency (2013). *European bathing water quality in 2012*. EEA, Copenhagen.

European commission (2013). *European Tourism Indicator System Toolkit for Sustainable Destination*, European Union, Bruxelles.

EUROSTAT (2006). *Methodological work on measuring the sustainable development of tourism; Part 1: Technical report*, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities.

Farsari, Y. i Prastacos, P. (2000). Sustainable Tourism Indicators: Pilot Estimation for the Municipality of Hersonissos. International Scientific Conference "Tourism on Islands and Specific Destinations", University of the Aegean, Chios, 14-16 December 2000.

Farsari, Y. i Prastacos, P. (2001). Sustainable tourism indicators for Mediterranean established destinations, *Tourism Today*, 1 (1): 103-121.

Feletar, D. (1984). Lokacijski kvocijent i regionalni faktor kao pokazatelji prostorne distribucije i trenda razvoja industrije u SR Hrvatskoj. *Radovi (Acta Geographica Croatica)*, 19 (1): 39-49.

Glamuzina, N. (2011). Geografske specifičnosti turističkog razvoja srednjodalmatinskih otoka na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. *Hrvatski geografski glasnik*, 73 (1): 201-214.

Grofelnik, H. (2010). Ekološki otisak cestovnog prometa na cresko-lošinjskom arhipelagu. *Geoadria*, 15 (2): 269-286.

Grofelnik, H. (2012). Elektroenergetski lokalni ugljikov otisak turizma na otocima Cresu i Lošinju. *Geoadria*, 17 (2): 235-244.

Hall, C. M. (2008). *Tourism planning: policies, practices and relationships*, Harlow: Pearson.

Hall, C.M. i Lew, A.A. (1998). The geography of sustainable tourism development: an introduction, u: Hall, C. M. i Lew, A. .A. (Ur.). *Sustainable tourism: A geographical perspective*, Harlow: Prentice Hall.

Ivandić, N., Telišman-Košuta, N., Čorak, S. i Krešić, D. (2006). Ljetni odmorišni turizam. u: Čorak, S. i Mikačić, V. (Ur.). *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*. Zagreb: Institut za turizam.

Kozić, I., Mikulić, J. (2011). Mogućnosti uspostave sustava pokazatelja za ocjenu i praćenje

održivosti turizma u Hrvatskoj. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 21 (127): 57-80.

Laimer, P. i Öhlböck, P. (2004). Indicators measuring the sustainability of tourism: Several considerations and results from the Austrian perspective. Stockholm, 7th International Forum on Tourism Statistics 9-11 June, 2004.

Liu, Z. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique, *Journal of sustainable tourism*, 11 (6): 459-475.

Lončar, N. (2010). Analiza prostora i stanja okoliša otoka Murtera primjenom modela DPSIR. *Geoadria*, 15 (1): 49-80.

Magaš, D. i Smolčić-Jurdana, D. (1999). Metodološki aspekti utvrđivanja prihvatnog potencijala turističkih područja. *Tourism and hospitality management*, 5 (1-2): 97-106.

- Manning, T. (1999). Indicators of tourism sustainability. *Tourism management*, 20 (2): 179-181.
- Mikačić, V., (2005). Konceptija turističke destinacije. u: Toskić A. (Ur.). *III. Hrvatski geografski kongres: zbornik radova*, Zadar, 24-27. rujan 2003., Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- Miller, G. (2001). The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism researchers. *Tourism management*, 22 (4): 351-362.
- Miller, G. i Twining-Ward, L., (2005). *Monitoring for a sustainable tourism transition: the challenge of developing and using indicators*. Wallingford: CABI publishing.
- Opačić, V. T. (2008). Ekonomsko-geografski utjecaji i posljedice vikendaštva u receptivnim vikendaškim područjima – primjer otoka Krka. *Ekonomski misao i praksa*, 17 (2): 127-154.
- Opačić, V.T. (2012). *Vikendaštvo u hrvatskom priobalju: jučer, danas, sutra*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Opačić, V. T. i Mikačić, V. (2009). Vikendaštvo i turizam u priobalnom dijelu Hrvatske – dva pretendenta na isti prostor? *Turizam*, 57 (2): 163-183.
- Roberts, S. i Tribe, J. (2008). Sustainability indicators for small tourism enterprises – An exploratory perspective. *Journal of sustainable tourism*, 16 (5): 575-594.
- Robinson, G. (1998). *Methods and techniques in human geography*. Chichester: Willey.
- Slavuj, L., Čanjevac, I. i Opačić, V. T. (2009). Vodoopskrba kao faktor održivog razvoja turizma otoka Krka. *Hrvatski geografski glasnik*, 71 (2): 23-41.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*, Wallingford: CABI publishing.
- UN (1987). *Report of the world commission on environment and development „Our common future“*. New York: UN.
- UNWTO (1993). *Indicators for the sustainable management of tourism*. Madrid i Winnipeg: UNWTO-IISD.
- UNWTO (1996). *What managers need to know: A practical guide to the development and use of indicators of sustainable tourism*. Madrid: UNWTO.
- UNWTO (2001). *Workshop on sustainable tourism indicators for the islands of the Mediterranean*. Kukuljica: UNWTO, Ministry of tourism, Općina Kukuljica.
- UNWTO (2004). *Indicators of sustainable development for tourism destinations: A guidebook*. Madrid: UNWTO.
- Vojnović, N. (2012). *Indikatori održivog turizma na primjeru unutrašnje Istre*. (Neobjavljeni doktorski rad). Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Vukonić, B. i Čavlek, N. (Ur.) (2001). *Rječnik turizma*, Zagreb: Masmedia.
- Welford, R., Ytterhus, B. i Eligh, J. (1999). Tourism and Sustainable Development: an Analysis of Policy and Guidelines for Managing Provision and Consumption. *Sustainable Development*, 7 (4): 165-177.

Nikola Vojnović

The Juraj Dobrila University of Pula
E-mail: nvojnov@unipu.hr

THE PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF KEY SUSTAINABLE TOURISM INDICATORS IN THE CROATIAN MUNICIPALITIES AND CITIES

Abstract

The paper examines and identifies the possibility of applying the basic ecological, socio-cultural and economic indicators of sustainable development as a way of monitoring Croatian tourist regions and related municipalities and cities, while taking into account the main criteria of relevance, feasibility (availability), credibility, clarity, and comparability. The paper analyzed and compared the methodology, guidelines, and suggestions for the implementation of key sustainable tourism indicators of the World Tourism Organization (UNWTO), the European Union, and other organizations. It also refers to selected research papers resulting from the attempt to interpret and concretize these indicators in Croatia and in the European tourist regions which are similar to Croatia according to their geographical and tourist features. By examining the key criteria of official statistical indicator availability in Croatia, it was found that certain key indicators cannot be used in the monitoring of sustainable tourism at the spatial level of municipalities and cities. The main reasons are the following: the lack of official statistical monitoring of some phenomena and processes in tourism within municipalities and cities; territorial and administrative organization and tourist board networks; inconsistency, disparity, and obsolescence of data required for indicators in relevant institutions. For the purpose of monitoring, 14 indicators were singled out in the area of inland Istria. The data used to draft these indicators were gathered from local organizations and institutions. Only partial and limited monitoring with key sustainable tourism indicators is possible at the current level of data availability in Croatian municipalities and cities.

Keywords: Sustainable tourism, indicators, monitoring, Croatia, municipalities and cities

JEL classification: L83, Q01